

UDK 341.485+343.4
Biblid 0543-3657, 76 (2025)
God. LXXVI, br. 1194, str. 185–202
Pregledni naučni rad
Primljen: 24. 12. 2024.
Revidiran: 06. 05. 2025.
Prihvaćen: 18. 06. 2025.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2025.76.1194.1
CC BY-SA 4.0

Miodrag ČUJIĆ¹

Kako je Lemkinovo tumačenje genocida postalo instrument politike?

SAŽETAK

Cilj rada je sagledavanje nedostataka sadržine Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u odnosu na tumačenje njegovog tvorca Rafaela Lemkina, kako bi se identifikovali potencijalni činioci i faktori političkog uticaja na procesuiranje zločina genocida. U uvodnom delu ukazuje se na izostavljene Lemkinove metode genocida propisane u Konvenciji i primenu pojedinih pravnih instituta sa izraženim političkim narativom, koji su potvrđeni u radu međunarodnih krivičnih sudova (ICTR i ICTY) i pojedinih nevladinih organizacija, s tendencijom pronalaženja rešenja u ograničenju političkog uticaja na primenu Konvencije. U dokazivanju povezanosti politike sa genocidom, odnosno izvođenju argumenata o stepenu zloupotrebe pojma genocida u političke svrhe, kao relevantni pokazatelji biće korišćeni: sadržaj Konvencije, pojedini pravni instituti izvedeni iz predmeta međunarodnih krivičnih sudova, stavovi i mišljenja sudija Međunarodnog suda pravde o genocidu, ali i pojedinih nevladinih organizacija u dokazivanju zločina genocida. Sistematizujući navedene parametre u jednu celinu izveo bi se zaključak o elementima genocida na osnovu kojih bi se eventualno mogla nadograditi postojeća definicija genocida u skladu sa Lemkinovim načelnim pitanjima, među kojima je primarno pitanje politizacije genocida.

Ključne reči: Genocid, Lemkin, Konvencija, Statut, religija, NVO, ICTY, ICTR.

¹ dr Miodrag Čujić, Centar za osnovnu policijsku obuku, Sremska Kamenica, Srbija, E-mail: miodragcujic@gmail.com, ORCID 0009-0002-7087-5745.

How Lemkin's Interpretation of Genocide Became an Instrument of Politics

SUMMARY

The aim of the paper is to review the shortcomings of the content of the Convention on the Prevention and punishing the crime of genocide in relation to the interpretation of its creator Rafael Lemkin, in order to identify potential agents and factors political influence on the prosecution of the crime of genocide. In the introductory part points to the omitted Lemkin methods of genocide prescribed in Conventions and the application of certain legal institutes with pronounced political narrative, which have been confirmed in the work of international criminal courts (ICTR and ICTY) and certain non-governmental organizations, with a tendency to find solutions in limiting political influence on the implementation of the Convention. In proving the connection between politics and genocide, that is, the execution degree arguments misuse of the concept of genocide for political purposes, such as relevant indicators will be used: content of the Convention, certain legal institutes derived from cases of international criminal courts, positions and opinions of the judges of the International Court of Justice on genocide, but also of individuals non-governmental organizations in proving the crime of genocide. Systematizing given parameters into one whole, a conclusion about the elements would be derived genocide, on the basis of which the existing one could possibly be upgraded the definition of genocide in accordance with Lemkin's principle questions, inter for whom the primary issue is the politicization of genocide.

Keywords: Genocide, Lemkin, Convention, Statute, ICTR, ICTY.

Uvodni deo

U izvornom smislu termin „genocid“ je nastao od „kovanice“ dve reči: *genos* (grč.) rasa, nacija ili pleme i *cadere* (lat.) ubiti, predstavljajući na taj način pravni termin za odgovornost tokom izvršenog Holokausta (Brown 2011, 39).

Na zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 9. decembra 1948. godine doneta je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (u daljem tekstu Konvencija), koja je pod pojmom genocida definisala zločin koji je izvršen u „nameri potpunog ili delimičnog uništenja jedne nacije, etničke, rasne ili verske grupe kao takve“ (Konvencija 1950). Elementi genocida konkretizovani su u članu II Konvencije, kroz pet radnji izvršenja: (a) ubistvo članova grupe; (b) teške povrede fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; (c) namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja; (d) mere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe; (e) prinudno premeštanje dece iz jedne grupe u drugu (Ibid.).

Ovakvo određivanje pojma genocida i njegovih elemenata propisanih u Konvenciji, a implementirano u statutima međunarodnih krivičnih sudova, ukazuje na probleme nedovoljno razrađenih Lemkinovih tehnika genocida, nepotpuno definisanih instituta u dokazivanju namere izvršenja genocida, fleksibilno tumačenje konstitutivnih normi Konvencije sa potrebama međunarodne političke scene i nepostojanje načela kojima bi se uredila primena normi u objektivnom procesuiranju zločina genocida. Svaki od navedenih problema u suštini krije određenu dozu političkog uticaja.

Lemkin je pisao o postojanju „tehnika genocida na raznim poljima“, a zatim ih opisao kroz politički, društveni, kulturno-ekonomski, biološki, fizički, verski i moralni genocid (Schabas 2009, 33). Komparacijom navedenih tehnika sa elementima genocida određenim u Konvenciji uočavaju se primarno fizički i biološki atributi Lemkinove teze o genocidu, dok su sve druge tehnike implementirane u rastegljivu odredbu „namernog podvrgavanja grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja“. Tehnike genocida koje je izdvojio Lemkin imaju još jednu poteškoću u tumačenju, a to je da se one veoma lako mogu prekvalifikovati u druge zločine, najčešće zločin protiv čovečnosti.

Iako je politika na izvestan način izdvojena kao poseban oblik Lemkinovog poimanja genocida, ona ima mnogo šire značenje i obeležje jer, s jedne strane, ona se prožima kroz sve njene oblike kao deo zločinačkog plana, a s druge strane ona čini koristan instrument za „adekvatnu“ prekvalifikaciju zločina u zavisnosti od zainteresovanih subjekata za vođenje krivičnog postupka. Iz toga proizilazi da izostavljene Lemkinove tehnike treba detaljnije implementirati u postojeću Konvenciju, kako bi se sprečilo preširoko tumačenje genocida i olaka prekvalifikacija genocida u druge zločine protiv međunarodnog prava.

Politički pritisci u procesuiranju genocida postoje u višestrukim standardima tumačenja instituta *mens rea*; u određenim slučajevima akti zločina u svom biću imaju obeležje genocida zbog primene instituta *plea guilty* ili zbog subjektivnih stavova sudskih veća, koji se u potpunosti oslanjaju na institut *amicus curiae*. Svaki od ovih instituta bukvalno se nadovezuje na Lemkinovo definisanje političke tehnike genocida, kao deo njegove studije koju je potrebno prilagoditi zahtevima savremenog društva.

Prilagođavanje optužnica i sudskih odluka političkim ciljevima u međunarodnim odnosima je kulminacija zloupotrebe ove Konvencije, jer pojedini predmeti, posebno ICTR i ICTY jasno ukazuju na anomalije, koje nemaju pravnu već političku argumentaciju. Politička pozadina ICTR uočljiva je u zainteresovanosti Francuske za određene slučajeve, dok je na primeru ICTY broj zainteresovanih političkih aktera ekvivalentan broju NATO država-učesnica u „intervenciji“ protiv Srba na prostoru BiH i SRJ.

Analizom navedenih parametara identifikuju se načela na kojima bi se u potpunosti mogla utemeljiti materijalna i procesna forma postojeće

Konvencije, odnosno načela koja bi u potpunosti zaokružila sve elemente Lemkinovih tehnika genocida, a istovremeno ograničila uticaj političkog faktora u procesuiranju zločina sa elementima genocida, što bi doprinelo formiranju smernica za postizanje glavnog cilja ovog istraživanja.

Lemkinove tehnike genocida izvan okvira Konvencije

Analizirajući zastupljenost Lemkinovih tehnika genocida u Konvenciji može se konstatovati postojanje samo fizičkog i biološkog istrebljenja ciljne grupe, što znači da se samo definisanje genocida posmatra u užem smislu. Postojanje genocida ima mnogo šire aspekte od fizičkog i biološkog uništenja, jer uništenje jednog naroda ili grupe može da se manifestuje kroz sistematsko preduzimanje mera kojima se gasi njegov socijalni, kulturni, religijski, moralni i ekonomski obrazac postojanja u jednom dužem vremenskom intervalu.

Tehnika socijalnog i kulturnog genocida zasniva se na sveopštoj izolaciji i brisanju svih običaja, kulturnih, nacionalnih i istorijskih vrednosti ciljne grupe koja treba da bude izložena procesu depopulacije, uz nametanje ekstremnih mehanizama kontrole. Prve mere u tom nizu su odvajanje populacije u određene kvartove i njihovo stigmatizovanje, a zatim nametanje vrednosti okupatora. Lemkin je, kao jedan od mehanizama socijalne razgradnje okupiranog stanovništva od strane Nemačke (1941–1945), istakao uništavanje nacionalnog obrasca okupiranih država kroz ukidanje lokalnih zakona i lokalnih sudova, uključujući istovremeno nametanje nemačkih zakona, sudova i germanizaciju sudskog jezika i advokature, u nastojanju da se oslabi postojeća inteligencija, koja je jedina mogla da obezbedi nacionalno vođstvo i otpor protiv nacifikacije (Lemkin 2005, 81–82).

Germanizacijom se nije postizao samo efekat razgradnje socijalne sfere postojeće zajednice na okupiranoj teritoriji, već je istovremeno pokrenut i proces kultivizacije po standardima novog svetskog poretka „nemačke arijevske rase“. Uništavanje temelja kulturnog života jedne populacije, kao tehnike genocida, najbolje oslikava izjava nemačkog generala Aleksandra Lera (*Alexander Löhr*) na okolnosti bombardovanja Narodne biblioteke u Beogradu (6. april 1941) ukazujući na kulturnu baštinu srpskog naroda: „...ova institucija čuvala je sve ono, što je stolicima činilo identitet ovog naroda... (Umelić 2023, 284; NB 1987, 29). Ono što nije uništeno od arhiva i kulturno-istorijskih zapisa u naletu nemačkog „Luftwaffe-a“ uklonjeno je desetinama železničkih vagona, o čemu svedoče mnogobrojni izveštaji nemačkog vojnog arhiva i Haofkamerarhiva. Dakle, uklanjanjem kulturne baštine jednog naroda, brišu se dokazi o njegovom postojanju.

Iako je Lemkin svoju studiju vezao isključivo za proces Holokausta, ne treba zanemariti činjenicu da obeležje kulturnog genocida može imati i oblik „autogenocida“, što su ti isti zastupnici nacističke ideologije prikazali 10. maja 1933. godine spaljivanjem preko 250.000 knjiga nemačkih nacionalnih

pisaca, samo zato što njihova misao nije bila u skladu sa aktuelnom politikom tadašnjeg kancelara.

Koncept tehnike religijskog genocida istovremeno je isprepletan sa moralnim načelima egzistencije populacije, koja predstavlja objekat genocidne namere. Religija igra važnu ulogu u nacionalnom životu, jer ona zajedno sa obrazovanjem izgrađuje temelje moralnih vrednosti društva. Međutim, ako se ta kohabitacija naruši stvara se plodno tlo za realizaciju genocidne namere. Eklatantan primer, koji Lemkin navodi, odnosi se na Luksemburg gde je okupator pokušao da poremeti nacionalne i verske uticaje, trudeći se da kroz zakone o mladima, starijim od četrnaest godina, dozvoli da se odreknu verske pripadnosti kako bi ih uveo u pronacističke omladinske organizacije, istovremeno izričući kazne u rasponu od 15.000 rajhsmaraka za bilo kakvo objavljivanje imena ili bilo kakvu opštu najavu o istupanju iz verskih kongregacija (Lemkin 2005, 89). Mnogo složeniji i ekstremniji oblik ove tehnike genocida može se izvesti iz Srbocida na prostoru Kraljevine Jugoslavije, koji je sprovela hrvatska država u periodu 1941–1945. godine, pod mentorstvom Vatikanskih nacrta Konkordata iz 1914. i 1935. godine. Vatikan je kroz navedene Konkordate negirao sve druge religije, potiskujući sva moralna načela u korist svog klerskog pitanja, što se jasno vidi u članu 1. Nacrta iz 1914. godine, po kome: „... rimokatolička crkva treba da ima puno pravo da slobodno i javno vrši svoju misiju u Kraljevini Jugoslaviji... kao i rešavanje pitanja mešovityh brakova, gde će građanske vlasti omogućiti da se na zahtev utvrđene katoličke strane, poštuje jemstvo dato od strane supružnika, da će svi sinovi i kćeri, bez izuzetka, biti odgojeni u katoličkoj veri.“ (Nadoveza 2018, 420–421). Epilog ovih Konkordata jeste da su u tri navrata, tokom jednog veka, doveli do pokolja srpskog stanovništva i potpunog etničkog iseljenja Srba sa vekovnih ognjišta u današnjoj Republici Hrvatskoj. U kojoj meri je značajno istaći religiju kao tehniku genocida direktno ukazuje još jedna Lerova izjava o potrebi uništenja srpske pravoslavne crkve i njenih manastira. Po njegovim rečima: „... ti manastiri vekovima su bili mesta upravljanja i dokaz egzistencije srpskog naroda na ovim prostorima.“ (Umeljić 2023, 284; NB 1987, 29). Prema tome, svaki akt usmeren na nasilno uklanjanje ili nametanje određenog verskog učenja s namerom potpune ili delimične depopulacije određene ciljne grupe po verskom osnovu je ozbiljni pokazatelj sprovođenja genocidne politike.

Pored navedenih tehnika genocida, Lemkin je naglasio i postojanje ekonomskog genocida, u vidu: „Uništavanja temelja ekonomske egzistencije jedne nacionalne grupe, što nužno dovodi do osakaćenja njenog razvoja, čak i nazadovanja... istovremeno stvarajući poteškoće u ispunjavanju kulturno-duhovnih zahteva i bukvalno svakodnevnu borbu za hleb i fizički opstanak na opštem i nacionalnom planu.“ (Umeljić 2023, 285). Mehanizmi kojima se razara ekonomska stabilnost jedne nacionalne grupe najizraženija je u likvidacijama nacionalnih bankarskih sistema, otimanjem njihovih rezervi i

potpunom eksploatacijom prirodnih resursa, pri čemu se ciljnoj grupi uskraćuju i minimumi za fizičku i biološku egzistenciju.

Zajedničko obeležje ovih tehnika genocida nije u fizičkom ili biološkom uništenju, već u tome da se ciljna grupa minimizira do tog nivoa da izgubi sve attribute naroda i *de facto* se asimiluje u skladu sa potrebama njihovih okupatora. Tehnike socijalnog, kulturnog, moralnog, religijskog i ekonomskog genocida zbog toga se mogu smatrati elementima zločinačkog poduhvata, koji u svojoj biti uvek ima politički motiv kontrole, a to znači: „Ko kontroliše prošlost, on kontroliše budućnost. Ko kontroliše sadašnjost, on kontroliše prošlost.“ (Umeljić 2025).

Značaj razlikovanja tehnika fizičkog i biološkog genocida od drugih tehnika genocida je u tome što bi se na taj način u Konvenciji mogao izgraditi sistem predupređivanja posledica genocida, odnosno generalne prevencije. Dok kod fizičkog i biološkog uništenja ciljane grupe ne postoji mogućnost povraćaja u prvobitno stanje, u gotovo svim ostalim tehnikama genocida postoje mere i radnje kojima se nastupajuće posledice mogu ublažiti, do tog nivoa da se izvrši povraćaj u pređašnje stanje, pre izvršenja zločina.

Politička pozadina pravnih instituta u dokazivanju genocida

Nakon utvrđenih materijalno-pravnih okvira genocida, odnosno postojanja elemenata genocida propisanih u Konvenciji (odnosno Statutima međunarodnih krivičnih sudova), pristupa se utvrđivanju osnovanosti bića krivičnog dela genocida kroz odnos učinioca prema izvršenom deliktu, primenom instituta *Actus Reus* (Objektivni elementi) i *General Mens Rea* (Subjektivni elementi). S obzirom na specifičnost dokazivanja genocida, pojedini pravници su težili ka izgradnji specifičnih modela, među kojima se izdvojio tzv. *Ambosov model*.

Ambosov model postojeće institute *Actus Reus* i *General Mens Rea* nadograđuje institutom *Specific Mens Rea* (Specifične namere), kojima se postiže potpuno nova forma dokazivanja genocida, kao posebnog zločina protiv međunarodnog prava. Ambos je objektivne i subjektivne elemente na izvestan način podredio institutu *Specific Mens Rea*, smatrajući da je on kao supsidijarni element presudan za dokazivanje genocidne namere, koji se bez ikakve sumnje manifestuje na: (1) uništenje; (2) celinu ili deo; (3) grupu (Ambos 2014, 38–45). Predstavljeno rešenje pokazalo se inovativnim i racionalnim, međutim zanemaruje se činjenica da navedene posledice nisu univerzalno obeležje samo za genocid, tako da može predstavljati još jednu ranjivu tačku podložnu političkoj kontaminaciji.

Mnogo ozbiljniji problem politizacije pravnih instituta evidentno je u prilagođavanju *plea guilty* (priznanje krivice) potrebama međunarodnih krivičnih sudova. Koristeći ovaj institut sudska veća ICTY razvila su jedan specifičan mehanizam „uslovljavanja optuženog“ gde se istom pruža

mogućnost da bude osuđen na nižu zatvorsku kaznu, pri čemu se istovremeno realizuje prekvalifikacija zločina u skladu sa fleksibilnim tumačenjem genocida na zločine protiv čovečnosti.

Fleksibilnost u tumačenju Konvencije o genocidu, kao što je naglašeno, veoma često može da bude u koliziji sa odredbama Zločina protiv čovečnosti. Analizirajući Statute međunarodnih krivičnih sudova, konkretno član 7. Rimskog statuta, može se uočiti preklapanje gotovo svih radnji izvršenja zločina protiv čovečnosti sa radnjama izvršenja genocida (Rimski statut 2001). Jedina razlika ova dva zločina je u konstatovanju objekta napada, gde je kod Genocida istaknuta „jedna nacija, etnička, rasna ili verska grupa kao takva“, a kod Zločina protiv čovečnosti „civilno stanovništvo kao takvo“. Ako se ima u vidu da u oba slučaja objekat napada može biti civilno stanovništvo, da li postojeća razlika, izuzev terminološkog pristupa, uopšte i postoji?

Ovakva terminološka odrednica je preduslov za lakšu manipulaciju u donošenju dispozitivnih odluka sudskih veća i mogućnosti da se genocid prekvalifikuje u zločin protiv čovečnosti, odnosno zločin protiv čovečnosti u genocid. Potencijalno rešenje moglo bi se izvesti u dodatnim odredbama, gde bi se konkretno navele radnje genocida i terminološki obrazložila njihova razlika od sličnih radnji, posebno kada je reč o zločinu protiv čovečnosti.

U praksi ICTY, princip uslovljavanja optuženih na institut „plea guilty“ bio je fokusiran na „progon po političkoj, rasnoj i verskoj osnovi“ kao zločin protiv čovečnosti, čime je istovremeno amortizovana nedovoljno potkrepljena optužnica za genocid, a krajnji ishod je bio presuda. Sudska veća ICTY su u skladu sa predstavljenom matricom izrekla presude u predmetima: *Stevan Todorović* (IT-95-9) za progon na prostoru Bosanskog Šamca i Odžaka, *Dragan Nikolić* (IT-94-2) za progon na prostoru opštine Vlasenica; *Momir Nikolić* (IT-02-60/1) i *Dragan Obrenović* (IT-02-60/2) za progon na prostoru opštine Srebrenica; a *Biljana Plavšić* (IT-00-39 i IT-00-40/1) za progon na prostoru Republike Srpske (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju).

Sudska veća međunarodnih krivičnih sudova u svom radu mogu biti izložena i različitim spoljašnjim pritiscima, što se veoma lako može odraziti i na promenu utemeljenih pravila krivičnog postupka. U kojem smeru mogu nastupiti posledice ukazuje mogućnost odobrenja Apelacionih veća da po pravilu 108. Pravilnika o postupku i dokazima ICTY posebnim uputstvima odobre izmenu žalbenih osnova, kroz: (a) konkretno pravilo na osnovu kojeg se traži izmena, ili (b) iznošenje argumenata kojima se potkrepljuje zahtev za izmenu osnova za žalbu, kako je predviđeno tim pravilom (Uputstvo). Ovakvim izmenama Pravilnika o postupku i dokazima stvaraju se mogućnosti zloupotrebe u procesno-pravnom smislu.

Ekspanzijom NVO tokom 1990-ih godina političke elite u međunarodnoj zajednici sve više su insistirale na izgradnji kontrolnih mehanizama u zatvorenim sistemima, kao što su međunarodni sudovi, pri čemu je nametnuta ideja o institutu *amicus curiae* (prijatelj suda). Primena ovog

instituta sastojala se u: tumačenju postojećih parničnih postupaka u povoljnijem svetlu podržavajući interese trećih lica da se uključe u sudski postupak; stvaranje novih pravila ili presedana koji omogućavaju učešće trećih lica u pravnim postupcima; povećanje broja stranaka kojima je dozvoljeno da se pridruže sudskom postupku i dostupnost usmenih argumenata trećih lica tokom pravnog postupka (Tanase, Papuashvili 2022, 27). Po prvi put, trećim licima koja nisu povezana sa parnicom bilo je dozvoljeno da iznesu svoj stav, tako da je 2002. godine krajnji rezultat bio uvođenje jasnih pravila o ovoj temi u Međunarodnom krivičnom sudu (konkretno ICTR i ICTY) (Ibid., 31). Na ovaj način ozvaničen je uticaj politike na proces dokazivanja u međunarodnim krivičnim postupcima, a fabrikovanje optužnica po meri političkih elita postajao je sve transparentniji u odnosu sudskih veća prema predmetima genocida ICTR i ICTY.

Genocid između religije, nacionalnih pitanja i pravosuđa

Instrumentalizovanje genocida kao oruđa politike predstavljao je dug proces isprepletan religijskim, nacionalnim i ličnim interesima, kako duhovnih poglavara tako i istaknutih svetskih lidera, međunarodnih organizacija, ali i raznovrsnih NVO. Uticaj navedenih subjekata na zloupotrebu pojma genocida nastao je kroz konstantne medijske pritiske na međunarodnu zajednicu, gde je bilo dovoljno izvršiti stigmatizaciju određene populacije kao genocidne i umesto smirivanja tenzija između sukobljenih strana, netolerancija između njih je dodatno stimulisana, tako da nije bilo moguće govoriti o sistemu pravnog rešenja genocida kao krivične stvari, već o rešenju genocida kao jednostranog akta političkih odluka.

Religija kao instrument politike, sa elementima državnog subjektiviteta, na međunarodnom nivou jedino je vidljiva u uređenju i funkcionisanju rimokatoličke crkve. Jačanje rimokatoličke crkve u političkom smislu započeto je od trenutka utvrđivanja Milanskog edikta, da bi kroz vekove politika bila samo prilagođavana njenim novim ciljevima. Intenzivna politika rimokatoličke crkve sa izraženim elementima genocida postala je transparentna tokom krstaških ratova iniciranih od strane pape Urbana II protiv pripadnika muhamedanske vere, da bi od 1054. godine ona sve više bila fokusirana na istrebljenje pravoslavlja, kroz podelu slovenskog stanovništva i njihovo podsticanje na međusobne sukobe. Od antipravoroslavne doktrine Vatikan nije odstupio ni danas.

Fizičko uništenje pravoslavnog stanovništva dobilo je na intenzitetu političkom podrškom Svete Stolicе u kampanji Žigmunda Vase III u smutnim vremenima širom Kijevske Rusije; da bi se nastavilo kroz prikrivenu podršku Oktobarskoj revoluciji širom Imperijalne Rusije (prateći masovno uništenje pravoslavnih hramova i sveštenstva pod izgovorom ideje komunističkog režima Lenjina i Trockog) prilikom čega je ubijeno više od 12 miliona ljudi; a kroz otvorenu podršku Silama Osovine, posredno uticala na nestajanje više

od 20 miliona Rusa, Belorusa i Ukrajinaca. Vatikan je u navedenim primerima uvek predstavljao posrednog činioca, koji je svojom podrškom davao legitimitet svakom akteru fizičkog uništenja pravoslavne populacije.

Pokušaj uništavanja temelja pravoslavne kulturne baštine Vatikan je uporno sprovodio preko svojih diplomatskih predstavnika – nuncija, čiju funkciju je podigao na viši nivo u odnosu na klasičnu diplomatiju. Za razliku od ambasadora koji imaju samo jednu misiju, da održavaju veze sa vladom i razvijaju međudržavne odnose na bazi reciprociteta, nunciji su imali dvostruku misiju – akreditovani su pri vladi, ali kontrolišu život crkve i nacionalnu crkvenu hijerarhiju, što znači da duboko ulaze u unutrašnji život država (Avramov 2000, 37). Imajući u vidu da je Vatikan ostvario diplomatske odnose u više od 150 država može se zaključiti da su pokušaji usmereni na podrivanje kulture, tradicije i religije, posebno kroz sistem „unijatstva“ ostali i dalje aktuelni mehanizmi političkog delovanja na međunarodnom nivou.

Potpun oslonac Vatikana na diplomatiju usledio je onog trenutka kada je papa Pije XXII uvideo da je jednostrana podrška Silama Osovine, koje su sve izvesnije predstavljale gubitnike Drugog svetskog rata, istovremeno mogle da ugroze interese Vatikana. Preokret u primeni dotadašnjih metoda sa obeležjima „genocidne“ politike jasno je ukazala konstatacija Loftusa, visokog službenika američkog Ministarstva pravde, odmah po okončanju Drugog svetskog rata kada je oformljen Vatikansko-britansko-američki antikomunistički konzorcijum, koji je okupio najokorelije ratne zločince osovinskih sila i njihovih satelita i transformisao ih u „borce za slobodu“, u nove krstaške ratnike (Ibid., 58). Ovakvi diplomatski iskoraci Vatikana marginalizovali su njegovu umešanost u saradnju sa zločincima nacističkog i ustaškog režima i njihovu evakuaciju iz Evrope. Pored diplomatije značajan uticaj Vatikana bez ikakve sumnje bio je i lobiranje prozapadnih režima od strane tek osnovanog Instituta za verske poslove (ital. *Istituto per le Opere di Religione*). Institut tj. Banka izuzeta je iz zakonskih propisa Italije, pa je otuda veoma podesna za pranje novca i ilegalno prebacivanje u druge zemlje (Ibid., 39). Političko-finansijska nezavisnost od bilo kakvih mehanizama kontrole omogućilo je Vatikanu uključivanje u niz međunarodnih organizacija, što je predstavljalo novi pristup rešavanju problema iz prošlosti. Kroz diplomatski i finansijski uticaj Vatikan je sprečio iznošenje niza dokaza o njegovoj umešanosti u Drugi svetski rat. Među takvim dokazima ističe se i izveštaj američke komisije za utvrđivanje zločina u kome je potvrđeno da je 1.400 pripadnika rimokatoličkog klera pomoglo Paveliću i Stepincu u uzdizanju Hrvatsva u sam vrh bestiarijuma (Živković 2011, 5). Zapečaćene arhive Vatikana trebale su da ostanu osigurane, a pored diplomatije to se moglo postići jedino kroz još aktivniji angažman predstavnika Svete Stolicе u međunarodnim organizacijama.

U međunarodnim organizacijama političkog karaktera, kao što su Ujedinjene nacije, ali i pojedinim specijalizovanim agencijama, Vatikan ima

status posmatrača, s tim da su u poslednje vreme zabeležene i promene u pravcu njegovog aktivnog učešća u političkim organizacijama, kao što je slučaj sa organizacijom za Evropsku bezbednost i saradnju (Ibid., 37). Na primeru bivše Jugoslavije uticaj Svete Stoline, a posebno pape Jovana Pavla II, imao je presudnu ulogu ne samo za priznanje Slovenije i Hrvatske, već i uključivanje određenih vlada, međunarodnih organizacija i NVO u „rešenje“ novih sukoba na prostoru Balkanskog poluostrva, što je pored masovnih zločina rezultiralo i formiranjem tzv. Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Da ovakve tvrdnje nisu neosnovane potvrđuje Smilja Avramov iznoseći sledeće argumente: „Pojedini članovi vlade SAD, i predstavnici nevladinih organizacija vezanih za vladu, otpočeli su kampanju za stvaranje Tribunala još u leto 1991, pre no što se rat razbuktao; u to vreme bilo je samo oružanih incidenata. Nakon priznanja secesionističkih republika, Hrvatske i Slovenije, Savet ministara spoljnih poslova OECD-a, na sastanku u Pragu 31. januara 1992, izdao je saopštenje da će počinioci međunarodnih krivičnih dela biti lično odgovorni za kršenje normi međunarodnog humanitarnog prava. Pod pritiskom SAD, avgusta 1992. Savet bezbednosti usvojio je rezoluciju broj 771 u kojoj zahteva od humanitarnih organizacija u Bosni i Hercegovini da skupe informacije o kršenju humanitarnog prava, uključujući teška kršenja Ženevskih konvencija, i da ih dostave na uvid Savetu Bezbednosti... Helsinki-Voč uputio je 1992. tri odvojene misije u ovo područje. Sa veoma preciznim uputstvima i razrađenom metodologijom otpočeli su ispitivanje navodnih žrtava i traganje za svedocima... Nakon izbora za prvog glavnog tužioca Tribunala, Goldston je odao priznaje nevladinim organizacijama, čija je uloga bila presudna u formiranju Tribunala, i uz izveštaj Basionija obratio se kongresu SAD ponavljajući navode iz izveštaja podnetog Savetu bezbednosti. Pored ostalog, naveo je da je komisija, na čijem je čelu bio, identifikovala 200.000 mrtvih, pretežno civila, 800 koncentracionih logora i zatvora, u kojima je bilo 500.000 zatvorenika, da je ispitano 1.600 slučajeva silovanja i prinudne trudnoće žena različitog doba, i da raspolaže hiljadama sličnih slučajeva... Izveštaji koje je podnosio Helsinki-Voč nisu sadržali imena svedoka, nego pseudonime, niti vreme, a ni mesto događaja zločina... Helsinki-Voč sa zadovoljstvom je konstatovao da je ova nevladina organizacija uspešno uticala na vladu SAD da prihvati ideju o formiranju Tribunala... Helsinki-Voč preuzeo je, kako kaže Korei, još jednu akciju koja se retko može naći u analima nevladinih organizacija. Nezadovoljni sporošću UN, avgusta 1993. otpočeli su kampanju protiv UN, zahtevajući „energične, multinacionalne, oštre vojne akcije kojima treba da rukovode SAD. Sazvali su u sedištu UN u Njujorku, 21. jula 1995. konferenciju, formirali koaliciju od 40 različitih nevladinih organizacija, radi jačeg pritiska na međunarodnu zajednicu, u cilju preduzimanja efikasnijih vojnih mera u Bosni... Helsinki-Voč sa svojim koalicionim partnerima, postaje u jednom trenutku stožer ratnohušakačke kompanije usmerene protiv srpskog naroda.“ (Avramov 2006, 220–222).

Formiranje ICTY pod pritiscima NVO na UN, u samom startu je ukazivalo da će proces dokazivanja genocida biti praćen nizom presedana, u kojima će norme međunarodnog krivičnog prava biti uobličene po potrebi međunarodnih političkih aktera uključenih u „rešavanje humanitarne krize“, sa neizostavnim institutom *amicus curiae*.

Iako je u maju 1993. godine UNPROFOR preuzeo ulogu posrednika u Sporazumu o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe između srpske i muslimanske strane, krajem jula iste godine formiran je 2. korpus ABiH u Tuzli (Akt Republike BiH). U okviru njega na prostoru Srebrenice protiv srpskog stanovništva delovao je 28. garnizon navedenog korpusa, čiji je konačni spisak žrtava sadržao 3.263 imena, od kojih je 880 stradalih bilo iz redova vojske i policije, dok su 2.382 žrtve bile civili (Ibid., 69–143). Pasivnost UNPROFOR-a u odnosu na izvršene masakre uticao je na pokretanje ofanzive Vojske Republike Srpske (VRS) pod nazivom „Krivaja“ protiv muslimanskih snaga u Srebrenici. Nakon ofanzive VRS je više stotina zarobljenika, pripadnika 28. garnizona ABiH, transportovao za Bratunac odakle je trebalo da se prebace u prihvatni logor Batković. Međutim na tom putu je zaustavljen konvoj, iskrncani su zarobljenici na pet lokacija i streljani 14. 15. i 16. jula 1994. godine (Bezruchenko 2022, 571).

Manipulisanje sa brojem ubijenih Muslimana predstavljalo je početnu fazu u „dokazivanju genocida“. Na osnovu zvaničnog izveštaja veštaka Tužilaštva ICTY, *Ričarda Batlera* (Richard Butler) u svim masovnim grobnicama obrađenim između 1996–2001. sahranjeno je nešto manje od 2.000 leševa (Karganović i Pavić 2015, 15–16). Dopunu navedenog izveštaja izvršio je istraživač tužilaštva *Din Mening* (Dean Manning), koji je 1. februara 2004. godine konstatovao da je do tog datuma iz masovnih grobnica identifikovano 2.541 lice (Institute 2004).

Dve decenije nakon toga u Memorijalnom centru u Potočarima navedeno je 8.372 ubijenih, pri čemu je proces sahranjivanja u potpunosti bio pod kontrolom Instituta za nestala lica BiH sa sedištem u Sarajevu i muslimanskih verskih vlasti, koje pod izgovorom verskih propisa ne dozvoljavaju nikome sa strane da ima uvid u sadržaj posmrtnih kovčega (tabuta), niti da izvrši nezavisne uvide u ukupan biološki materijal (Karganović i Pavić 2015, 11). Ovakav kritički stav koji su izneli *Karganović* i *Pavić* dodatno preispituje nameru lidera muslimanske zajednice *Alije Izetbegovića*, koju je u Sarajevu na sastanku delegacije iz Srebrenice, Žepe i Goražda javno isticao: „Znate meni je Klinton nudio u aprilu '93. godine... da četničke snage uđu u Srebrenicu, izvrše pokolj pet hiljada Muslimana i tad će biti vojna intervencija.“ (Šindler 2011, 196; Dani 1998 i Flyum 2010).

Politizacija genocida u postupku pred ICTY je postala očigledna u izrečenim presudama, gde je za genocid osuđeno pet oficira VRS (*Vujadin Popović, Ljubiša Beara, Zdravko Tolimir, Radislav Krstić, Ratko Mladić*) i predsednik Republike Srpske (*Radovan Karadžić*) i to u smislu objektivne, komandne odgovornosti, dok pripadnici drugih entiteta na prostoru

Republike Hrvatske i Republike BiH ni u kom kontekstu nisu ni dovedene u vezu sa genocidom.

Kontradiktornost celokupnog postupka je u tome što je on baziran na izjavi samo jednog pripadnika 10. diverzantskog odreda VRS, *Dražena Erdemovića*, koji je priznao svoje učešće u pogubljenju oko 1.200 Muslimana na društvenom dobru u Pilici u opštini Zvornik (Podaci 1996). Interesantno je da Erdemović nije osuđen ni po jednoj tački genocida. S druge strane, njegovi saizvršioци *Franc Kos*, *Stanko Kojić*, *Vlastimir Golijan* i *Zoran Goronja* uopšte nisu bili predmet ICTY, već su procesuirani pred Sudom BiH, gde je u Zaključku presude konstatovano da u njihovom zločinu nema elemenata genocida, već da su odgovorni za krivično delo Zločina protiv čovečnosti, propisan u članu 172. stav 1. tačka h, a u vezi sa članom 29. KZ BiH (2012, 657).

Da bi se postigao legitimitet ovakvih, jednostranih presuda učesnici krivičnog postupka ICTY tražili su od Međunarodnog suda pravde u Hagu mišljenje o tome da je glavni činilac genocida Republika Srbija. Petnaestočlano veće Međunarodnog suda pravde u Hagu iznelo je mišljenje da Republika Srbija „...nije izvršilac genocida; da nije postojala zavera Srbije da poćini genocid, niti da postakne izvršenje genocida, niti da je saućenica u genocidu...iako je mišljenja ...da Republika Srbija nije preduzela sve što je u njenoj nadležnosti da spreći posledice genocida“ (Report of Judgements 2007, 471). Smatrajući Republiku Srbiju „odgovornom“ za nepreduzimanje svih neophodnih mera kako bi se sprećile posledice genocida, Međunarodni sud pravde zanemario je ćinjenicu da je glavni ćinilac mira, trebao da predstavlja UNPROFOR, koji u okviru svoje nadležnosti zaista ništa nije preduzeo kako bi se sprećila eskalacija sukoba, jer nije izvršio demilitarizaciju općtine Srebrenica.

Na osnovu argumenata koje je iznela Smilja Avramov moće se zaključiti da glavni problem nije u aktu genocida, već u njegovom podsticanju i saućesništvu. Da bi se odgovornost NVO i ućešće više vlada, pre svega NATO ćlanica u događajima širom srebrenićke općtine isključili, trebalo je preduzeti još jedan pravno-politićki akt, a to je izglasavanje Nacrta rezolucije o Srebrenici. Politićka pozadina ovakvog akta ogleda se u još jednoj ćinjenici – da ova rezolucija nije usvojena pred Savetom bezbednosti, jer bi se njeni inicijatori vrlo verovatno susreli sa vetom pojedinih stalnih ćlanica, pa je pod sumnjivim okolnostima sa nedostatkom 2/3 glasaćkog tela ipak „usvojena“ u Generalnoj skupćtini UN.

Zajednićko za ICTY i ICTR po pitanju utvrćivanja osnova o postojanju genocida jeste imenovanje sudija, jer je tu funkciju preuzeo Savet bezbednosti, a na inicijativu drćzava koje su bile zainteresovane za voćenje konkretnog krivićnog postupka. Dok je voćenje postupka za genocid pred ICTY primarno bilo u interesu NATO ćlanica, identićan postupak pred ICTR bio je u interesu Belgije i Francuske.

Ruanda je kao predmet kolonijalnih pretenzija Belgije i Francuske, na unutrašnjem planu postala poprište sukoba njihovih istomišljenika

podeljenih između lokalnih plemena Tutsija, koje je podržavala zvanična belgijska kolonijalna uprava, i Huta čiju je Prelaznu vladu 1994. godine direktno podržavala Francuska. Plemenski sukobi Huta i Tutsija kulminirali su u periodu Prelazne vlade (od 8. aprila do 17. jula 1994. godine), kada je po zvaničnim statistikama na prostoru Ruande ubijeno oko 800.000 Tutsija i umerenih Huta.

Direktna veza Francuske sa postupkom ICTR uočava se u predmetu ICTR-97-23-A, odnosno Apelacionoj presudi protiv premijera Prelazne vlade u Ruandi, *Žana Kambande* (Jean Kambanda) i činjenice da je funkciju predsednika Apelacionog veća u konkretnom predmetu obavljao sudija *Klod Žorda* (Claude Jorda). Specifičnost ovog predmeta jeste u činjenici da je osuđeni *Kambada* u trenutku izvršenja genocida nad Tutsijima imao apsolutnu vlast nad svim vojnim, paravojnim i civilnim organima vlasti, oslanjajući se na tehničku, vojnu i političku podršku Francuske, što Francusku može dovesti u nezavidan položaj strane koja je na taj način mogla učestvovati u zaveri, podsticanju, pokušaju ili saučesništvu u genocidu. Preispitivanje ovakve pretpostavke proizlazi iz toga što je *Klod Žorda*, u trenutku kada se uključio u analizu prvostepene presude protiv *Kambande*, obavljao funkciju predsednika Suda za bivšu Jugoslaviju, a navedeni predmet predstavljao jedini predmet od svih slučajeva iznetih pred ICTR u koji se ovaj sudija neposredno uključio. U ovakvom potezu sudije *Žorde* mogu se prepoznati politički interesi zainteresovane strane.

Politička umešanost Francuske u postupak ICTR može se izvesti i na osnovu slučaja *Lorana Basibartua* (Laurent Bucybaruta), prefekta oblasti Gikongoro i *Venceslase Munješjaka* (Wenceslas Munyeshyaka), sveštenika iz Kigalija, koji su procesuirani pred Istražnim većem Apelacionog suda u Parizu, iako je pred Međunarodnim krivičnim sudom u Ruandi, protiv njih već bio pokrenut postupak za genocid (Predmeti ICTR). Izuzimanjem predmeta iz nadležnosti međunarodnog pravosudnog sistema i stavljanje u nadležnost nacionalnih sudova nije uobičajna praksa, odnosno moglo bi se reći da je kontradiktorna, a to ukazuje da se u navedenim slučajevima načinio presedan. Potvrda političke umešanosti jedne od zainteresovanih strane, u ovom slučaju Francuske, ne ogleda se samo u preispitivanju stvarne nadležnosti za utvrđivanje krivične odgovornosti lica, već i u činjenici da su izrečene kazne u oba slučaja bile više nego simbolične u odnosu na kaznenu politiku koju je zastupao ICTR.

Kulminacija zainteresovanosti Francuske za genocid u Ruandi ogleda se u konstataciji koja je objavljena na portalu *Justice Info*, gde je objavljen izveštaj o navodnom postojanju zavere o genocidu u Ruandi, gde su četiri osobe u tri slučaja već osuđena od francuskih sudova zbog genocida: bivši hotelski vozač osuđen je na 14 godina zatvora, vojni oficir je osuđen na 25 godina zatvora, a dvojica gradonačelnika osuđena su na doživotnu kaznu zatvora (Genocide in Rwanda 2022). Ako su ovakve konstatacije tačne postavlja se pitanje: Zbog čega ovakve presude nisu dovoljno transparentne?

Indirektna zainteresovanost Francuske za predmete pokrenute pred ICTR može se izvesti iz činjenice da je u velikom broju predmeta koji su mogli povezati optužene sa bilo kojim načinom saradnje sa francuskim eksponentima u Ruandi bili praćeni zahvaljujući odgovarajućim sastavima sudskih veća. Ako se analizira struktura sudskih veća u mnogim slučajevima mogli bi se uočiti sudije koje predstavljaju one države koje su kroz svoju istoriju predstavljale kolonije Francuske, a i danas su zavisne od političke i ekonomske pomoći Francuske (Burkina Faso, Kamerun, Madagaskar, Senegal i Togo). S druge strane, belgijska administracija koja je nakon Prvog svetskog rata preuzela Ruandu, kao kolonijalnu teritoriju od Nemačke, favorizovanjem oko 10% Tutsija u odnosu na većinsko stanovništvo Huta, i isticanjem plemenske razlike kroz javne isprave na samom početku svoje uprave, stvorila je konfrontaciju plemenskih zajednica koji do tada nisu bile u nikakvom sukobu.

Isticanjem sličnosti i razlika u procesuiranju zločina genocida ICTY i ICTR može se konstatovati da je njihova politička pozadina uvek usko povezana sa nacionalnim, verskim i veoma često ekonomskim ciljevima i to upravo onih subjekata koji se predstavljaju zaštitnicima međunarodnog humanitarnog prava.

Kako bi načela mogla ostvariti Lemkinovu viziju o genocidu?

Politika ne samo da prevazilazi norme međunarodnog prava, nego je i grubo krši, a da pri tome njeni nosioci nemaju nikakvu niti krivičnu, niti moralnu odgovornost (Ćuić 2001, 296). Da bi se sprečila takva praksa, a istovremeno postigao stepen imperativnosti neophodno je definisati preambulu Konvencije u kojoj bi se poput Povelje Ujedinjenih nacija konstatovala načela od kojih se ne sme odstupati u tumačenju i primeni Konvencije o genocidu.

U definisanju takvih načela potrebno je voditi računa da ona budu koncizna i jasna u čvrstoj kumulativnoj povezanosti. Načela koja bi mogla omogućiti objektivno tumačenje i primenu odredbi Konvencije treba da egzistiraju na temeljima: (1) legaliteta i legitimiteta; (2) da se odnose *erga omnes* (jednako prema svima), i (3) da ne odstupaju od pravila komplementarnosti.

Norme koje su utvrđene i izglasane od strane članica UN, a nakon toga ratifikovane i implementirane u nacionalne pravne sisteme predstavljaju akt poštovanja načela legaliteta i legitimiteta na međunarodnom i unutrašnjem planu. Problem se javlja u slučajevima kada određene države koje su ratifikovale konkretnu normu ne žele da je primene, kada je u pitanju njihov državljanin. Dakle, u tom slučaju odstup se od načela *erga omnes* i nastaje problem oko razrešenja pitanja *res loci* i *res materia*. U tom slučaju na međunarodnu pravnu scenu treba izvesti načelo, odnosno princip komplementarnosti. Na osnovu mišljenja koje su izneli Verle i Jesberger (Werle,

Jessberger) „komplementarnost“ je princip, po kome međunarodna nadležnost ne zamenjuje nacionalnu nadležnost, čak ni za osnovna krivična dela, već je jednostavno dopunjuju (2014, 94). Na primeru ICTY predstavnici vlasti bivših republika SFRJ prihvatili su međunarodnu nadležnost krivičnog suda, kao što je i slučaj ICTR za Ruandu, što znači da su pitanje mesne i stvarne nadležnosti u rešavanju krivičnih predmeta genocida ustupili međunarodnim sudovima i na taj način u potpunosti razrešili pitanje nadležnosti. Kada država čiji je državljanin izvršio zločin protiv međunarodnog prava ne priznaje nadležnost međunarodnih krivičnih sudova primena načela komplementarnosti postaje ključna. Oslanjajući se na konstataciju Verla i Jesbergera, to znači da u takvim slučajevima aktivnu ulogu u procesuiranju takvih lica treba da preuzmu nacionalne institucije države čiji su državljani bili izloženi zločinu (genocidu), kroz zvanično raspisivanje potraga na međunarodnom nivou, posebno preko međunarodnih institucije kao što je Interpol. U slučaju da se traženo lice zatekne na teritoriji bilo koje države, koja je potpisnica Konvencije, ona bi bila u obavezi da traženo lice isporuči državnim organima one države koja je raspisala potragu. Nakon toga, celokupan krivični postupak mogao bi biti jedino u nadležnosti nacionalnih krivičnih sudova koji su tražili izručenje spornog lica. Oспорavanje nadležnosti nacionalnih sudova u ovakvom slučaju moglo bi se definisati jedino diplomatskim notama i usklađivati kroz bilateralne ugovore država.

Implementacijom navedenih načela u Konvenciju načinio bi se značajni korak na utvrđivanju odgovornosti pojedinih subjekata, pojedinaca, grupa ili organizacija u smislu sprečavanja političkog uticaja na izuzimanje od nadležnosti međunarodnih ili nacionalnih krivičnih sudova za procesuiranje zločina genocida.

Zaključak

Svaki od predstavljenih elemenata Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida povezan je sa aktuelnim rešenjima u sudskoj praksi, što ukazuje na činjenicu da „genocid“ zaista predstavlja ozbiljan „instrument politike“. Konvencija je oblikovana tako da se može koristiti kao idealan mehanizam „meke“ moći vodećih subjekata u međunarodnim odnosima, jer njene pravne odredbe nemaju imperativni, već dispozitivni karakter. S obzirom na kauzalnu povezanost pravnog i političkog stanovišta o postojanju genocida jasno je da će primarnu ulogu imati politički uticaj, međutim, to ne znači da se on ne može ograničiti u korist pravnog gledišta po pitanju definisanja genocida.

Da bi se postigla ravnoteža pravnog i političkog tumačenja genocida neophodno je u preambuli Konvencije odrediti načela koja bi predstavljala alternativno rešenje u procesuiranju svih slučajeva genocida, bez obzira da li su u pitanju međunarodni ili nacionalni krivični sudovi. Implementacijom

i obrazloženjem načela legaliteta i legitimiteta, načela *erga omnes* i načela *komplementarnosti* u preambuli Konvencije ograničila bi se dosadašnja fleksibilnost u tumačenju genocida, a sama konvencija stekla bi obeležje imperativnog karaktera, koje je trebala da ima od trenutka njenog donošenja.

U materijalno-pravnom smislu potrebno je uskladiti Lemkinove tehnike genocida sa postojećim elementima navedene konvencije, posebno u odredbi koja se odnosi na „namerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili delimičnog uništenja“. U konkretnom slučaju potrebno je precizno definisati one metode zločina koje, pored biološkog i fizičkog uništenja, obuhvataju uništenje određene grupe, a što bi je u potpunosti razlikovalo od sličnih zločina, kao što je zločin protiv čovečnosti.

Konvenciju u procesno-pravnom smislu, kao i do sada, trebalo bi da dopunjuju Statuti i Pravilnici o postupku i dokazima u radu međunarodnih krivičnih sudova, odnosno krivično-procesne norme u nadležnosti nacionalnih krivičnih sudova, ali na taj način da pojedini pravni instituti imaju jasno utvrđene kriterijume za primenu. U određivanju elemenata za postojanje genocida potrebno je isključiti institute kao što su *plea guilty* i *amicus curiae*, a prioritet dati institutima *Actus Reus* i *General Mens Rea*, jer jedino na taj način mogao bi se postići primarni cilj krivičnog postupka – utvrđivanje istine o izvršenom zločinu.

Kada bi se navedene izmene uvele u pozitivno-pravne norme Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida, uključujući i njene supsidijarne izvore, tada bi Lemkinovo tumačenje genocida umesto instrumenta politike postalo instrument prava.

Bibliografija

Avramov, Smilja. 2006. *Civilno društvo i nevladine organizacije: alternativni modeli svetske zajednice*. Nova Evropa.

Avramov, Smilja. 2000. *Opus Dei: Novi krstaški pohod Vatikana*. Idij.

Ambos, Kai, 2014. *Treatise on International Criminal Law: Volume II: the Crimes and Sentencing*. Oxford University Press.

Brown, Bartram. 2011. *Research Handbook on International Criminal Law*. Cheltenham.

Bezruchenko, Viktor. 2022. *The Civil War in Bosnia and Herzegovina (1992–95): Political, Military and Diplomatic History*. Strategic Book Publishing and Rights Co.

“Genocide in Rwanda: Bacybaruta Guilty By Complicity”. 2022. AFP News. 15/11/2024.

<https://www.justiceinfo.net/en/103508-genocide-in-rwanda-bucyibaruta-guilty-by-complicity.html>.

- “Institute For War and Peace Reporting”. 2004. 15/11/2024. <https://iwpr.net/sr/global-voices/svedok-tuzilastva-govori-o-srebrenici-i-o-masovnim-grobnicama>.
- “Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)”. 2007. International Court of Justice. 15/11/2024. <https://heritage.sensecentar.org/assets/sarajevo-national-library/sg-3-09-icj-jugement-en.pdf>.
- Ivanišević, Milivoje. 2007. *Srebrenica Jul 1995: U traganju za istinom*, Hrišćanska misao.
- Karganović Stefan i Pavić Aleksandar. 2015. *Srebrenica 1995–2015: Suve činjenice bez propagande ili ulepšavanja*. Fond strateške kulture.
- „Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida“. *Službeni vesnik Prezidijuma narodne skupštine FNRJ*, 2 (50). Beograd.
- Lemkin, Raphael. 2005. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation Analysis of Government Proposal for Redress*, The Lawbook Exchange, LTD.
- Nadoveza, Branko. 2018. „Konkordat 1935–1937: (Za i protiv)“. *Baština*, (44): 417–433.
- „Podaci o predmetu IT/96/22“. Služba za komunikacije Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. 15/11/2024. https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/cis/bcs/cis_erdemovic_BCS.pdf.
- Presuda Suda Bosne i Hercegovine br. S1-1-K-003372-10 od 15.06.2012. (Beza: X-KR-10/893-1)
- „Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda“. *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije* 5(2001). Beograd.
- Schabas, William. 2009. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, second edition, Cambridge University Press.
- Tanase Aleksandru and Papuashvili George. 2022. “Amicus Curiae Concept in Modern Justice: Concept paper for the Constitutional Court of Ukraine”. OSCE and Federal Foreign Office. 15/11/2024. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/6/523437.pdf>.
- Umeljić, Vladimir. 2023. *Istina u svetu relativizma i nihilizma ili Kako se vlada ljudima (Kompendijum jezičko-filozofske teorije definicionizma i njena primena na socijalne nauke, s težištem na istraživanju fenomena genocida*. Prometej.
- Umeljić, Vladimir. 2023. „Vrli Novi Svet“. *Iskra*, 25. jun. <https://iskra.co/reagovanja/vladimir-umeljic-vrli-novi-svet/>.
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. n.d. “ICTR – 05-85”; “ICTR-05-87”; “IT-95-9”; “IT-94-2”; “IT-02-60/1”; “IT-02-60/2”; “IT-00-39” i “IT-00-40/1”. 15/11/2024. <https://www.icty.org/en/cases>.

Međunarodni sud za krivično gonjenje odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine. 2002. „Uputstvo o formalnim uslovima za podnošenje žalbe na presudu“. 15/11/2024. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Practice_Directions/it201_judgementappeals_procedure_bcs.pdf.

Šindler, Džon. 2011. *Bosanski rat i teror: Bosna, Al Kaida i uspon globalnog džihada*, drugo izdanje. Službeni glasnik.

Ćujić, Miodrag. 2021. *Međunarodno krivično pravosuđe: Dva lica pravičnosti*. Grafolik.

Živković, Branko. 2011. *Jasenovac i srebrenički mit*. Institut za istraživanje srpskih stradanja u XX veku. Hrišćanska misao.

Werle Gerhard and Jessberger Florian. 2014. *Principles of International Criminal Law*, third edition. Oxford University Press.